

اوصاف شهید از دیدگاه قرآن و روایات

اکرم جعفری^۱، افسانه رضایی للری^۲

^۱ محقق و استاد مرکز تخصصی الزهرا. سلام الله علیها. دزفول (نویسنده مسئول)

^۲ طلبه سطح دو، مرکز تخصصی الزهرا (سلام الله علیها) دزفول

چکیده

شهادت اوج تعالی انسان است. آن گاه که انسان تمام هستی خود را یک جا نثار معبود می کند و قطره وجودش به دریای بیکران هستی مطلق می پیوندد و در فرهنگ اسلام به خصوص تشیع ارزشمندترین و گرانبهاترین حرکت، شهادت است. همچنین مقام و جایگاه شهید در دین اسلام و آیات قرآن کریم امری روشن و تاکید شده است. عنوان این مقاله در مورد اوصاف شهید از دیدگاه آیات و روایات است و روش این مقاله توصیفی است و مطالب آن با روش کتابخانه ای جمع آوری شده است. در این مقاله به بحث درباره حقیقت شهادت، جایگاه و فضیلت شهید در آیات و روایات، اقسام شهید و اولین شهید در اسلام پرداخته شده است. در پایان اوصاف شهید را با توجه به آیات و روایات بیان کرده است.

واژه‌های کلیدی: شهید، شهادت، جهاد، کشته شدن، اسلام

مقدمه

مرگ از قوانین تخلف ناپذیر خداوند است و ما در آیات بسیاری می بینیم که این مسئله بیان شده «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ»^۱ همه ی نفس ها مرگ را می چشند برای همین راه گریزی از آن نیست اما با این که این یک قانون گریزناپذیر هست و خیلی ها مرگ را به دلیل میل به شهوات و دوست داشتن دنیا و لذایز آن دوست ندارند اما برخی نیز با وجود همه تجملات و زیبایی های دنیا به آنها پشت پا می زنند و به آغوش مرگ می روند.

شهادت مرگی است انتخاب شده، مرگی که انسان به سوی آن می رود نه آن که به سوی انسان بیاید و اهمیت و روش شهید و شهادت نیز از همین جا سرچشمه می گیرد.

اگر امروز عزت و افتخاری داریم مدیون فداکاری و رشادت شهدا است که با تقدیم جان خویش امنیت و آرامش امروز را تامین کردند. در تمام جوامع بشری ارزش هایی وجود دارد که بنیان اصلی فرهنگ آن جامعه را شکل می دهند اهمیت و جایگاه این ارزش ها به گونه ای است که هر ملتی هویت و حیات اجتماعی و سیاسی خود را در پایبندی و احترام به آنها و انتقال کامل آن به نسل های آینده می داند. اگر به این امر مهم توجه نشود باعث میشود که فرهنگ و اصالت جامعه به حاشیه کشیده شود و این ارزش های کم رنگ شود.

درباب شهید و شهادت به خاطر اهمیت و جایگاه والای آن نیز تقویت روحیه دفاع و شهادت طلبی، نویسندگان به تألیف کتبی در این زمینه پرداخته اند از جمله می توان به:

صحیفه ی نور از سید روح الله خمینی، جبهه و جهاد اکبر از حسین مظاهری، جهاد از دیدگاه امام علی علیه السلام از عباسعلی عمید زنجانی و تفسیر نمونه از آیت الله مکارم شیرازی اشاره نمود.

به علت اینکه مطالب در مورد شهید محدود یا پراکنده هستند و به سختی به دست می آیند در این مقاله پژوهشگر در صدد است تا اوصاف شهید را با توجه به آیات سوره توبه تبیین و تعریف کند.

حال سوال اساسی که در اینجا مطرح می شود این است که؛ اوصاف شهید از دیدگاه قرآن و روایات چیست؟

مفهوم شناسی

شهید در لغت به معنای: «گواه و شاهد، کشته ی راه خدا» اطلاق می شود و در جای دیگر واژه ی «شهید» برای شاهد بیننده ی چیزی معنا شده است.^۳

و در اصطلاح قرآنی به دو معنا به کار رفته است؛

^۱ آل عمران/ ۱۵۸

^۲ بندر ریگی. المنجد. ج. ۱. ص. ۸۸۷.

^۳ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن کریم، ص. ۴۲۸.

۱- گواه و شاهد ۲- کشته شدن در راه خدا یا مجاهد فی سبیل الله.

« وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ »^۴

اما آنچه در این تحقیق مدنظر هست مجاهد فی سبیل الله است.

تعریف شهادت

شهادت در فرهنگ اسلام، دو معنی متفاوت دارد: معنی «خاص» و معنی گسترده و «عام». معنی خاص شهادت، همان کشته شدن در معرکه ی جنگ در راه خداست که احکام خاصی در فقه اسلامی دارد، از جمله عدم نیاز شهید به غسل و کفن، بلکه با همان لباس خونین دفن می شود! اما معنی وسیع شهادت آن است که انسان در مسیر انجام وظیفه ی الهی کشته شود یا بمیرد، هر کس در حین انجام چنین وظیفه ای، به هر صورت از دنیا برود «شهید» است.^۵

جایگاه و فضیلت شهید در آیات و روایات

شهادت در راه خداوند چیزی نیست که بتوان آن را با سنجش های بشری و انگیزه های عادی ارزیابی کرد و شهید در راه حق و هدف الهی را نتوان با دیدگاه امکانی به مقام والای آن پی برد، که ارزش عظیم آن معیاری الهی و مقام والای این، دیدی ربوبی لازم دارد و نه تنها دست ما خاک نشینان از آن و این کوتاه است که افلاکیان نیز از راه یافتن به کته آن عاجزند، چه که آنها از مختصات انسان کامل است و ملکوتیان با آن مقام اسرارامیز فاصله ها دارند.^۶

« وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ »

« مپندارید کسانی که در راه خدا کشته شده اند مرده اند، بلکه زنده اند و نزد خدا روزی داده می شوند.»^۷

در معنی زنده بودن شان چند احتمال داده اند:

۱- زندگی جاودانه ی اخروی و رسیدن به نعمت های بهشتی.

۲- باقی ماندن نام و آثارش این شهادت مرگ عادی نیست که از خاطره ها برود.

^۴. آل عمران/ ۱۶۹.

^۵. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۱، ص ۴۲۵ و ۴۲۶.

^۶. خمینی، صحیفه نور، ج ۲۲، ص ۳۲۹.

^۷ آل عمران/ ۱۶۹

۳- اثرش در بازماندگان به اندازه ی مرگ عادی نیست یعنی اگر کسی فرزندش به بیماری برود یا در راه خدا شهید شود، در صورت دوم مصیبت است.

به دلیل اینکه خیلی از افراد که فرزندان عزیز خود را در راه خدا داده اند با کمال آرامش تحمل مصیبت کرده اند، نمونه های بسیاری در جریان های فعلی دیده شده است مانند اینکه مادرانی در انقلاب اسلامی ایران خودشان فرزندان خود را به خاک سپردند بدون جزع و بی تابی.^۸

« وَ لَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَ لَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ »

« به کسانی که در راه خدا کشته شده اند بلکه زنده اند ولی شما آنها را درک نمی کنید»^۹

یعنی نه در فکر و نه در زبان شهدا را به عنوان مرده یادآوری نکنید و تصور نمایید.^{۱۰} در روایات رسیده از پیامبر اکرم و ائمه معصومین اخبار بسیاری درباره شهید و فضیلت شهادت و مقام شهید وارد شده که به بخشی از آنها ذیلا اشاره می شود:

قال النبی (صلی الله علیه و آله): « ما من قطره أحب الی الله عزوجل من قطره دم فی سبیل الله»^{۱۱}

هیچ قطره ای نزد خدای تعالی محبوب تر از قطره ی خونی که در راه خدا ریخته شود نیست.

امام صادق علیه السلام از پدران بزرگوارشان علیه السلام از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل کرده و آن حضرت فرمود:

«ثالثه یشفعون الی الله یوم القیامه فیشفعهم:النبیاء ثم العلماء ثم الشهداء»

سه گروه هستند که در روز قیامت شفاعت می کنند و خدا هم شفاعت آنان را می پذیرد: پیامبران، سپس عالمان و سپس شهیدان.^{۱۲}

امام صادق به نقل از رسول اکرم:

« اشرف الموت قتل الشهادة»^{۱۳} باشرف ترین مرگ ها، کشته شدن به نحوه شهادت است.

حضرت سجاد علیه السلام فرمودند: برای شهید هفت خصلت و امتیاز است.

۱-اول قطره خونی که از بدنش جاری شود تمام گناهانش آمرزیده می شود.

^۸. شهید ثانی، ارمغان شهید، ص ۸.

^۹ بقره/۱۵۴

^{۱۰}. شهید ثانی، ارمغان شهید، ص ۸.

^{۱۱} شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۸، ح ۱۱

^{۱۲} شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۸

^{۱۳} شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۹

۲- همسران بهشتی اش سرش را به دامن می گیرند و غبار از چهره اش پاک می کنند و به او میگویند: آفرین بر تو باد.

۳- از لباس های بهشتی می پوشد.

۴- خزانه داران بهشت در استقبال او با عطرها و مینوئی و بوهای خوش با یکدیگر مسابقه می گذارند تا از دست کدام، گل های بهشتی را بگیرد.

۵- منزل و مکانش در دربهشت مشاهده می شود.

۶- به روان پاکش می گویند در هر جای بهشت که میخواهی استراحت کن.

۷- به چهره ی عظمت حق تعالی نگاه می کنند و آن برای پیامبر و شهیدان سبب آرامش و راحت است.^{۱۴}

اقسام شهادت

شهید در فرهنگ اسلامی منحصر به کسانی نیست که در میدان جهاد کشته می شوند، هرچند آنها از روشن ترین مصداق آنند، بلکه تمام کسانی که عقیده حق دارند، و در مسیر حق گام بر می دارند و در همین راه از دنیا می روند، طبق روایات اسلامی در زمره ی شهدا هستند.^{۱۵}

در این بخش به بررسی برخی از این روایات می پردازیم:

مادری که پس از تحمل رنج فراوان هنگام تولد فرزندش از دنیا می رود، انسان بی گناهی که کاشانه اش بر سرش خراب می شود و جان خویش را از دست میدهد، دانش پژوهی که در راه کسب دانش و فضیلت بدرود زندگی می کند و فرد زحمتکش که در راه تامین معاش خود و همسر و فرزندان و دیگر اعضای خانواده اش از این جهت رخت برمی بندد، همگی مقام و پاداشی چون شهیدان دارند نیز آنان که در آرزوی شهادتند و در بستر مرگ می میرند، همگی مرتبتی چون شهیدان دارند.^{۱۶}

و در صحیح مسلم آمده است: هر کس شهادت را از خداوند صادقانه بطلبد، خداوند او را به منزلت و مقام شهدا می رساند؛ اگر چه در بستر بمیرد.^{۱۷}

نیز در کتاب شریف کافی آمده است: هر کس در راه دفع ظلمی که به او شده، کشته شود، شهید است.^{۱۸}

^{۱۴} شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۹، ح ۲۰

^{۱۵} مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۳، ص ۳۶۸

^{۱۶} عمیدزنجانی، جهاد از دیدگاه امام علی(ع) (در نهج البالغه، ص ۱۴۷)

^{۱۷} نیشابوری، صحیح مسلم، ج ۳، ص ۱۵۱۷، ح ۱۹۰۹

^{۱۸} کلینی، کافی، ج ۵، ص ۵۲، ح ۱۶۲

در حدیث دیگری آمده است: همه شیعیان - بنا بر آیه «وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۖ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ» و شهیدند؛ اگر چه در بستر بمیرند.^{۱۹}

همچنین گاه خداوند به انسان هایی اجر شهید می دهد، مانند مردی که در خانه در خدمت خانواده اش در خانه باشد. زن غیرتمند؛ و بلا دیده ای که صبر پیشه کند، همگی اجر و مقام شهید را دارند.

اولین شهید در اسلام

مفسران در تفسیر آیه شریفی «مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ» درباره شان نزول آن گفته اند: کفار قریش عمار یاسر و پدر و مادرش را گرفتند و تحت شکنجه و آزار قرار دادند ، و گفتند از دین خود دست بردارید. پدر و مادرش حاضر نشدند که از دین اسلام دست بردارند و از پیامبر گرامی تبری بجویند؛ و این دو مقدم ترین شهید در اسلام هستند.

اما عمار در ظاهر از روی اکراه، از دین اسلام تبری جست و سپس گریبان خدمت رسول خدا آمد و قضیه را برای آن حضرت بازگو کرد. پیامبر(ص) اشکهایش را پاک کرد و به او فرمود: اگر بار دیگر هم تو را گرفتند و از تو خواستند تبری بجویی، تبری بجوی.^{۲۳}

ابن حجر عسقلانی می نویسد: ابن سعد به سند صحیح از مجاهد نقل کرده که اولین شهید در اسلام سمیه، مادر عمار یاسر است. و پیرزنی ناتوان بود و هنگامی که ابوجهل در جنگ بدر کشته شده پیامبر(ص) به عمار فرمود: «قتل الله قاتل أمك» خداوند کشته شده مادرت را کشت.^{۲۴}

شیخ طوسی، تهذیب الحکام، ج ۲، ص ۱۶۷، ح ۳ و ۲

^{۱۹} کلینی، کافی، ج ۸، ص ۱۶۴، ح ۱۲۰ و ۱۷

شیخ صدوق، الخصال، ص ۶۳۶

^{۲۰} نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۴۹

^{۲۱} نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۳۶

^{۲۲} نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۴۴۱

^{۲۳} مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۱، خالصه ص ص ۴۵۳ و ۴۵۴

^{۲۴} ابن حجر عسقلانی، الصابئة فی التمییز الصحابه، ج ۸، ص ۱۹۰

اوصاف شهید از دیدگاه آیات و روایات

از دیدگاه خداوند متعال هر کسی ویژگی ورود به وادی شهادت را ندارد، کسانی که می خواهند وارد وادی با عظمت شهادت شوند باید دارای شرایط و ویژگیهای خاصی باشند. بنابراین خداوند در سوره توبه آیه ۱۱۱ و ۱۱۲ این اوصاف و شرایط را ذکر کردند که عبارتند از:

« إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ » توبه/۱۱۱

«در حقیقت، خدا از مومنان جان و مالشان را به [بهای] اینکه بهشت برای آنان باشد، خریده است؛ همان کسانی که در راه خدا می جنگند و می کشند و کشته می شوند. [این] به عنوان وعده حقی در تورات و انجیل و قرآن بر عهده اوست. و چه کسی از خدا به عهد خویش وفادار تر است؟ پس به این معامله ای که با او کرده اید شادمان باشد، و این همان کامیابی بزرگ است.»

« التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ » توبه/۱۱۲

«آن مومنان [همان توبه کنندگان، عبادت کنندگان، سپاسگزاران، روزه داران، رکوع کنندگان، سجده کنندگان، فرمان دهندگان به معروف و بازدارندگان از منکر و پاسداران حدود و مقررات خدایند. و مومنان را بشارت ده.»

در این مقاله پژوهشگر درصدد است تا اوصاف شهید را با توجه به آیات سوره توبه تبیین و تعریف کند.

جهاد در راه خدا: یقاتلون فی سبیل الله

جهاد به معنی تلاش و کوشش همه جانبه برای رسیدن به هدف است و در فرهنگ اسلامی جهاد به معنای نهایت سعی و تلاش در راه خداست.

ایثار مال و جان در راه خدا تلاش در جهت خودسازی و تهذیب نفس از راه مصادیق آن است.

مقصود در جهاد در اصطلاح فقه و فقها و جنگ در راه خداست.^{۲۵} اما باید توجه داشت: جهاد تنها به معنی جنگ و نبرد مسلحانه نیست بلکه هر نوع تلاش و کوشش که برای پیشبرد اهداف مقدس الهی انجام گیرد را شامل می شود. ^{۲۶} قلقلها جهاد را به دو قسم اساسی: دفاعی و ابتدایی تقسیم کرده اند. ^{۲۷}

امیرالمومنین علی علیه السلام در ابتدای خطبه ی جهاد می فرماید:

«..... جهاد دری از از درب های بهشت، که خداوند آن را به روی دوستان خاص خود گشوده است، جهاد لباس پر فضیلت «تقوا» است. جهاد، زره نفوذناپذیر الهی است، جهاد، سپر محکم پروردگار است، آن کس که جهاد را ترک گوید، خداوند بر اندام او لباس ذلت و بلا را می پوشاند، و او را در مقابل دیدگاه مردم خوار و ذلیل جلوه می دهد.^{۲۸}

شهادت شریتی است که هرکس توان آن را ندارد بنوشد مگر اینکه خود را از تمام قید و بندهای ظاهری اعم از مال و جان خود گذشته و در راه حق علیه، باطل فداکند. شهدا هم با گذشتن از مال و جان خود در راه حق علیه باطل ایستادند و به لقاءالله پیوستند.

توبه : التائبون

توبه در لغت به معنای بازگشت یا بازگشت از معصیت است.^{۲۹} و در اصطلاح عبارت است از پشیمانی برمعصیتی که از آدمی سر زده و عزم برترک آن در آینده دارد.^{۳۰}

ارکان توبه را می توان در پنج چیز خالصه کرد: ترک گناه، ندامت و پشیمانی، تصمیم بر ترک در آینده، جبران گذشته و استغفار.^{۳۱}

خداوند در قرآن از توبه واقعی به نام نصح نام برده است: «ای کسانی که ایمان آورده اید! به سوی خدا باز گردید و توبه کنید، توبه خالصانه» تحریم ۸/

توبه نصح توبه ای است که برای خدا خاص باشد و خلوص آن است که از گناهان به خاطر زشتی آن ها یا چون بر خلاف رضای خدا است خالص شود نه فقط برای ترس از آتش.^{۳۲}

^{۲۵} دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، نشریه حوزه، ج ۳۴، ص ۴

^{۲۶} مکارم شیرازی، ج ۴، ص ۱۱۲

^{۲۷} دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، نشریت حوزه، ج ۳۴، ص ۴

^{۲۸} نهج البلاغه، خطبه ۲۷

^{۲۹} ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۲۳۳

^{۳۰} نراقی، معراج السعادة، ص ۶۸۷

^{۳۱} مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۲۹۰

شهدا همیشه مراقب اعمال و رفتار خودشان بودند و اگر در گذشته به گناه آلوده می شدند در سنگر و جبهه با خداوند راز و نیاز می کردند و از ته دل آه و ناله سر می دادند و خودشان را با آب زلال توبه شستشو می دادند.

عبادت : العابدون

عبادت، اظهار بندگی و نیاز در پیشگاه خداوند تعالی و بیان خواسته ها و تقاضای تکامل از درگاهش و تقدیس ذات مقدس اوست.^{۳۳}

در لغت به معنای افتادگی و ذلت است و به همین دلیل برای غیر خدا پسندیده نیست^{۳۴} و در اصطلاح مراقبت بر افعال و اوامری است که خداوند فرمان داده است.^{۳۵}

خداوند انسان را برای این آفریده که تنها او را پرستش کند و فرمان او را بپذیرد پس وظیفه اش اطاعت امر خداست.

« همانا جن و انس را نیافریدیم مگر برای اینکه مرا پرستش کنند.» ذاریات / ۵۶

اوجز در راه پرستش خدای خویش و جز با یاد او خود را نمی یابد، و اگر خدای خویش را فراموش کند، خود را فراموش می کند و نمی داند که کیست و برای چیست و چه باید کند و کجا باید برود^{۳۶}

«همانا از آنان مباحثید که خدا را فراموش کرده اند و خداوند، خودشان را از یاد خودشان برد.» حشر/ ۱۹

شهدا در تمام کارهایشان به خدا اخلاص دارند و در پرتو رازونیز با خدا و پرستش ذات پاک او خودسازی می کنند زیرا اعتقاد دارند که با تذهیب نفس و خودسازی و با انجام دادن تکالیف الهی است که به مقام شهادت می رسند و به لقاء الله می پیوندند.

شکر گزاران الهی: الحامدون

شکر در لغت به معنای شناخت احسان و نیکوکاری و انتشار آن است.^{۳۷}

^{۳۲} محدثی، شرح چهل حدیث، ص ۱۴۴

^{۳۳} الهامی نیا-طاهرزاده، اخلاق عبادی، ص ۱۷

^{۳۴} طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۹۲

^{۳۵} طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۹۵

^{۳۶} واعظی نژاد، طهارت روح، ص ۴۳

^{۳۷} ابن منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۴۳۲

و در اصطلاح اخلاقی اسلامی به این معناست که انسان بداند نعمت‌ها از خداوند است و به آن خرسند باشد و بر این اساس نسبت به منعم خود خیرخواه باشد، او را سپاس گوید و نعمت را در راه طاعت منعم به کارگیرد.^{۳۸}

شکر بر سه قسم است: شکر قلبی که تصور نعمت است، شکر زبانی که ثنای صاحب نعمت است و شکر به اعضا که مکافات نعمت است و قدر استحقاق آن.^{۳۹}

یکی از وظایف لازم در بندگی، شکر نعمتهای آشکار و نهان خداست. هر کس به اندازه‌ی توان باید به آن بپردازد، هرچند هیچ کس از عهده‌ی شکر او بر نمی‌آید و نهایت شکر، اظهار ناتوانی از شکر است.

بنده، وقتی شاکر می‌شود که ارتباط خلق را با حق و رحمت و نعمت خدا بشناسد اکثر مردم از بیشتر مراتب این معرفت محرومند. تادر قلب بنده این حقیقت که «جز خدا چیزی در وجود موثر نیست» نقش نبندد، نمی‌تواند آنگونه که باید شکر خدا را به جا آورد. کسی که نظر به اسباب دارد و تأثیر موجودات را مستقل می‌داند. نعمت حق را نا سپاس کرده است.

گاهی اعمال را به خود نسبت می‌دهد، گاهی نعمتها را به صاحبان ظاهری آنها نسبت می‌دهد، در حالی که همه نعمتها از اوست و همه عالم ظهور قدرت و نعمت و رحمت اوست واصلاد دیگری را هستی نیست تا چیزی به آن منسوب شود.^{۴۰}

شهدا در بالاترین مرتبه شکر گذاری قرار دارند آنها جان خود را ایثار کردند و به خداوند می‌گویند که جانی را که به ما دادی در راه خودت از دست می‌دهیم شهدا عمیق ترین و عالی ترین نوع شکر را انجام دادند.

روزه گیران و یا سیاحت کنندگان

روزه یکی از احکام انسان ساز اسلام است که گاهی از همه‌ی فواید، و پی بردن به فلسفه‌ی کامل آن، همچون سایر احکام الهی، برای انسان عادی ممکن نیست.

یکی از موارد فروع دین روزه است. روزه؛ چشمه‌ی رحمت الهی را در وادی دل انسان‌های حق طلب جاری می‌کند. مائده‌های آسمانی را بر سفره‌ی دل انسان‌های روزه دار، می‌چیند.

روزه، در میدان صبر و بردباری، روح انسان را استوار می‌سازد و ظلمت خود خواهی و خود محوری را مبدل به نورانیت و تواضع و ایثار می‌نماید.

روزه نجات دهنده‌ی گناهکاران پشیمان، از دهانه‌ی دوزخ است و شوق به خوبی‌ها و سبقت در حسنات را در وجود انسان می‌پروراند.

^{۳۸} نراقی، جامع السعادات، ج ۳، ص ۲۳۳

^{۳۹} راغب اصفهانی، مفردات، ج ۱، ص ۲۶۵

^{۴۰} محدثی، شرح چهل حدیث، ص ۱۷۳

روزه، پاک کننده ی چهره دل، از غبار گناه و لغزش است و پلی است که انسان را از رودخانه مسموم هوای نفس عبور داده، به ساحل سعادت می رساند. روزه، فریضه ای است که مسلمانان را از غرق شدن در ماده گرایی و حرص و آز، برای لذت های مادی، و سابقه برای مصرف و تن پروری میرهاند و به او می آموزد که به فکر دیگران باشد و بر خواهش های جسمانی خویش مسلط گردد.

روزه، موجب تزکیه ی جسم و جان، و پالایش روح و روان و تقرب و نزدیکی بنده به سوی حق تعالی می گردد.^{۴۱}

روزه یکی از ابزارهای بسیار کارآمد برای تهذیب نفس است به خاطر همین شهدای ما اهمیت زیادی به روزه میدانند و با روزه گرفتن روح و دل خودشان را از آلودگی ها تطهیر می کردند و بسیاری از شهدا با زبان روزه شهید شدند.

نمازگزاران الهی

نماز به معنی خم شدن، سر فرود آوردن برای ستایش پروردگار، احترام و اظهار بندگی و اطاعت است^{۴۲} در اصطلاح عبادتی است که متضمن مناجات و خضوع در پیشگاه خداوند باشد، به عبارت دیگر شرعا به افعال و اعمال مخصوصی که به نحوه و کیفیت خاص انجام می شود، گفته می شود.^{۴۳}

نماز از ارکان دین شمرده شده و در اسلام هیچ عملی پس از خداشناسی به پای آن نمی رسد.

همچنین پذیرش عبادات دیگر بستگی به پذیرفته شدن نماز دارد. و نماز همچون نهر آبی است که آلودگی گناه را از قلب می زداید.^{۴۴}

حضرت علی علیه السلام درباره اهمیت نماز فرمود: « اوصیکم با لصالة و حفظها، فانها خیر العمل »^{۴۵}

«شما را به نماز و حفظ آن سفارش می کنم که بهترین عمل است.»

شهدا عارفان واقعی و شاگردان نمونه مکتب شهادت و نمونه بارز یک مسلمان واقعی بودند همیشه احکام و دستورات الهی را در کنار جهاد شان از دین انجام می دادند و در سخت ترین شرایط، نمازشان را به پا می داشتند و چه بسا در همین هنگام به شهادت می رسیدند. آنها نه تنها خود نمازخوانان واقعی بودند بلکه همگان را نیز به انجام این فریضه الهی دعوت نمودند.

^{۴۱} مهری، آثار و روایات روزه داری در دنیا- قبر و قیامت، ج ۱، ص ۱۳-۱۴

^{۴۲} عمید، فرهنگ فارسی عمید، ذیل واژه نماز، دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه نماز

^{۴۳} شهسواری، نماز چهره ی دین، ص ۲۹

^{۴۴} الهامی نیا- طاهرزاده، اخلاق عبادی، ص ۸۷

^{۴۵} مجلسی، بحار النوار، ج ۴۲، ص ۲۴۹

خشوع و خضوع در نماز

خشوع در لغت «خشوع و خشیت، ترسی است که آمیخته با تعظیم»^{۴۶} و در اصطلاح به حالتی گفته می شود که کسی در برابر سلطانی قاهر قرار گرفته به طوری که تمام توجهش به وی معطوف گشته و از همه جا بریده باشد.^{۴۷}

غرض اصلی از عبادات و اطاعت، پالایش نفس و تطهیر آن از آلودگی هاست و هر عملی که در زمینه صفای عبادت و پاکیزه انجام دادن آن بیشتر موثر باشد مطلوب و مقدم است و خشوع از اموری است که در جلای دل و اثر عبادت نقش بسزایی دارد.^{۴۸}

افعال نماز به منزله ظرفی است که حقیقت و هدف نماز در آن جای گرفته است، بنابراین به جا آوردن نماز در حال غفلت از هدف آن، ظرفی را ماند که بی محتواست. و همانطور که انسان به ظرف خالی توجه ندارد، خدا را به نمازی که در آن توجه و حضور قلب نباشد عنایتی نیست.^{۴۹}

آیات و روایات زیادی در این مورد وارد شده است:

« وَ الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ »

به تحقیق رستگار شدند مومنان آنان که در نمازشان خوشو دارند مومنان، آنان که در نمازشان خشوع دارند. (مومنون/۱ و ۲)

رسول خداصلی الله علیه و آله وقتی به نماز می ایستاد، از ترس خدا رنگش می پرید و صدای سوزناکی از او به گوش می رسید.^{۵۰}

شهدا کسانی هستند که در عبادت های خود هم در ظاهر (اعضا و جوارح بدن) و هم در باطن (قلب و قوه خیال) در برابر خداوند خاضع و خاشعند.

آنها حضرت حق را با چشم دل خود می بینند و فقط از او خوف دارند زیرا خود را در مقابل خداوند ناچیز می بینند که باعث می شود دلشان به لرزه بیفتد و بدون اختیار حالت فروتنی پیدا کند.

امر به معروف و نهی از منکر

«امر به معروف و نهی از منکر» یکی از واجبات اسلامی است.

^{۴۶} قریشی بنایی، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۲۵۰

^{۴۷} طباطبایی، المیزان، ج ۲۹، ص ۱۱

^{۴۸} الهامی نیا- طاهرزاده، اخلاق عبادی، ص ۵۶

^{۴۹} بدیعی، حضور قلب در نماز، ص ۱۸۱

^{۵۰} سیدبن طاووس، فالح السائل، ص ۱۶۱

«معروف» هر عملی است که خوب و نیک بودنش توسط عقل و شرع شناخته شده باشد و «منکر» آن است که عقل و شرع آن را زشت بدانند.^{۵۱}

امر به معروف و نهی از منکر فریضه بزرگی است که دیگر واجبات به وسیله آن تحقق پیدا می کند و در پرتو آن راه ها امن شده و کسب ها در مسیر حلال و مشروع قرار میگیرد، از ستم جلوگیری و زمین آباد می شود و حق از دشمنان باز پس گرفته شده، امر دین و دنیا قوام و پایداری می یابد.^{۵۲}

همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند:

گروهی هستند که نه پیامبرند و نه شهید ولی مردم به مقامی که خداوند به خاطر امر به معروف و نهی از منکر به آنان عطا فرموده غبطه می خورند.^{۵۳}

شهادت، همیشه وظیفه شرعی خودشان می دانستند که مردم را به نیکی ها دعوت کنند و آنها را از بدی ها و گناهان دور کنند و با هرگونه فساد و منکری میجنگیدند همچنین آنها سعی می کردند بیشتر با عمل خودشان مردم را به امر به معروف و نهی از منکر دعوت کنند.

نگهبانان حدود الهی

اسلام، دین مرزهاست و همه چیز در آن قانون دارد. واجبات و محرمات، مرزهای دین خدایند. حرکت در مرز، حرکت در راه است و تجاوز از آن بیراه و گمراهی.^{۵۴}

قرآن کریم یکی از صفات مجاهدان و رزمندگان را حفظ حدود الهی معرفی می کند، آنجا که می فرماید:

« وَ الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ »^{۵۵}

قابل ذکر است که مراد از رعایت حدود الهی در روایات، گاهی حدود شرعی است که بر جرائم و گناهان کبیره مترتب است مانند حدیث زیر:

قال الصادق علیه السلام: « هر کس درباره ی حدی از حدود الهی شفاعت کند تا آن را ضایع سازد و باطل کند و سعی در تباهی حدود خدا نماید، خدا او را در روز قیامت عذاب می کند.»^{۵۶}

^{۵۱} ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، ص ۲۳۳ و ج ۹، ص ۲۳۹

^{۵۲} سروش، امر به معروف و نهی از منکر، ج ۱، ص ۲۳

^{۵۳} نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۱۸۲

^{۵۴} سیدبن طاووس، المالحم والفتن، ص ۱۴۹

^{۵۵} ۱۱۲/توبه.

^{۵۶} نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۸، ص ۲۴

گاهی مراد از حدود در روایت عام است امام علی علیه السلام می فرماید: «اگر حدود الهی را پاس دارید خداوند از فضلش در رسیدن موعود به شما شتاب می کند.»^{۵۷}

بالاترین و مهمترین کارهای شهدای دوری از گناه و رعایت حدود الهی است زیرا با انجام حدود الهی خداوند جان و مال آنها را خریداری می کند و مجاهدتشان را قبول می کند و آنها را به سعادت ابدی می رساند.

نتیجه گیری

عنوان این تحقیق «اوصاف شهید از دیدگاه قرآن و روایات» است. با توجه به آیات قرآن و روایات ائمه اطهار علیه السلام به این موضوع پی می بریم که شهید از جایگاه والایی در اسلام و در نزد خداوند برخوردار است چرا که برخی از آیات به صراحتاً این موضوع را بیان می کنند.

شهید انسانی است که از جان خودش می گذرد و بذل جان خودش در راه خداوند به لقاء الله می پیوندد.

به همین خاطر محقق با مراجعه به منابع پژوهشی به بررسی موضوع تعریف شهادت و جایگاه و فضیلت شهید در آیات و روایات و اقسام شهادت و اولین شهید در اسلام و همچنین اوصاف شهید در قرآن و روایات پرداخته است.

نتایج به دست آمده از این تحقیق عبارتند از:

۱- شهید کسی است که به شهادت رسیده ۲- و در نزد خداوند جایگاه و مقام والایی دارد که در قرآن و روایات فضایل زیادی برای آن ذکر کرده اند ۳- همچنین شهید اقسام زیادی دارد و تنها مختص به جهاد فی سبیل الله نیست. ۴- اولین شهید در اسلام سمیه مادر عمار یاسر است. - و با توجه به آیات ۱۱۱ و ۱۱۲ سوره توبه صفات مجاهدین پذیرش مجاهده ی در اسلام و خریداری جان و مال افراد و تحقق «رضوان و لقاءالله» مشروط به این است که از گناهان گذشته خویش پشیمان شده و توبه کند، به عبادات اهمیت بدهند، حمدخدای و شکر نعمت های بی پایان او را بجا بیاورند، و در حال سیر الی الله باشند، و به اندازه توان به رکوع و سجود بپردازد. (به نماز اهمیت بدهند؛ امر به معروف و نهی از منکر را پیشه خود سازد، و پاسدار حدود الهی باشند.

^{۵۷} علی بن ابی طالب، غررالحکم، ش ۸۲۲۷

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، مترجم/مصحح: فهری زنجانی احمد، قم، انتشارات علمیه اسلامیة ۱۳۹۲، بی تا
ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابه فی التمییز الصحابه، تحقیق: عبد الموجود، عادل محمد، دارالکتب العلمیه، بیروت، چاپ اول، ۱۴۱۵ق

ابن طاووس، علی بن موسی، ادب حضور ترجمه فلاح السائل، قم، دفتر انتشارات انصاری، ۱۳۸۴، چاپ پنجم، زمستان
الطریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران، انتشارات مرتضوی ۱۳۵۷، بی تا
الهامی نیا - علی اصغر، طاهرزاده - سید غلام عباس، اخلاق عبادی، قم، مرکز انتشارات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۹

بدیعی، محمد، حضور قلب در نماز، قم، ناشر تشیع، ۱۳۷۷.

حر عاملی، شیخ محمد بن الحسن، وسائل الشیعه، بیروت، تحقیق: موسسه آل البيت علیه السلام لاحیاء التراث، بی تا
خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، رهنمودهای امام خمینی مد ظلّه العالی، بی جا، تهیه و جمع آوری سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تاریخ چاپ بهار ۱۳۶۸
دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، نشریه حوزه، بی تا

دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، بی تا
سروش، محمد، امر به معروف و نهی از منکر، تهران، ناشر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، چاپ ششم ۱۳۸۷
شهسواری، حسین، نماز چهره دین: فضیلت، حکمت تشریح و احکام، قم، انتشارات مهر ۱۳۸۲، بی تا
شهید ثانی، زین الدین بن علی، مترجم عباس مخبر دزفولی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۸، چاپ سوم، تابستان ۱۳۵۷
شیخ طوسی، تهذیب المحاسن، بی جا، بی تا.

طاووس، جعفر بن محمد بن، الملاحم والفتن فی ظهور الغائب المنتظر عجل الله فرجه، قم، منشورات رضی، بی تا.
طباطبایی، سید محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه ۱۳۸۸، بی تا.
علی بن ابی طالب علیه السلام، امام اول، شرح غرر الحکم ودر الکلم آمدی، مترجم: رسول محلاتی، هاشم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۷۷، بی تا

عمید، حسن، فرهنگ فارسی، بی جا، انتشارات موسسه امیرکبیر، چاپ ششم، بی تا
عمید زنجانی، عباسعلی، جهاد از دیدگاه امام علی علیه السلام، بی جا، بی تا، بی تا
قریشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب اسلامی ۱۳۷۸، بی تا.

کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، محقق/ مصحح: غفاری علی اکبر - آخوندی محمد، کتب اربعه، ۸ جلد، تهران، دارالکتب
السلامیه، چاپ چهارم ۱۴۰۷ق

مجلسی، شیخ محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، لبنان، بی تا.

محدثی، جواد، شرح چهل حدیث امام خمینی، قم، مرکز نشر هاجر، ناشر تخصصی زن و خانواده، چاپ اول، تابستان ۱۳۹۸.

مظاهری، حسین، جهاد و اکبر، قم، دفتر انتشارات اسلامی ۱۳۶۲، بی تا.

مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب السلامیه ۱۳۶۱، چاپ پنجاه و یکم، ۱۳۸۶

مهری، محمد جواد، آثار و برکات روزه داری در دنیا، قبر و قیامت، قم، انتشارات رواق دانش، چاپ دانش، چاپ اول، تابستان ۸۰.
نراقی، محمد بن ابی ذر، جامع السعادت، قم، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، بی تا.

نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، موسسه آل بیت لحياء التراث ۱۴۰۷ ه.ق، چاپ دوم
۱۳۶۸.

نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، بی جا، انتشارات دارالطباعه العامره ۱۳۹۲ - ۱۳۲۹ق، بی تا
واعظی نژاد، حسین، طهارت روح (عبادت و نماز)، تهران، ناشر: ستاد اقامه نماز ۱۳۷۶، چاپ چهارم، زمستان.
منابع عربی

ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار صادر، بی تا.

معلوف، لویس، المنجد، ترجمه: بندرریگی، محمد، بی جا، ناشر: ذوی القربی ۱۳۸۰، چاپ ۳۷، بی تا.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، تحقق: صفوان عدنان داوودی، بیروت، دار الشامیه، چاپ اول، ۱۴۱۲.ه.ش